

Research Paper

Foreign Direct Investment Employment Effect Analysis: A Systematic Study

Farzaneh Noori^{*1} , Sohrab Delangizan²

¹ Ph.D. in Entrepreneurship, Management & Entrepreneurship Department, Faculty of Social Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran. Email: Farzane_noori@yahoo.com

² Associate Professor of Economics, Economics Department, Faculty of Social Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran. Email: delangizan@razi.ac.ir

[10.22080/iejm.2022.23793.1923](https://doi.org/10.22080/iejm.2022.23793.1923)**Received:**

June 25, 2022

Accepted:

September 11, 2022

Available online:

December 19, 2022

Keywords:

Foreign direct investment, Employment, Policy making, Systematic review

JEL Classification:

J23, J22, J24, J31, J44, J64.

Abstract

Foreign direct investment has been the subject of many studies due to its importance in providing financial resources for companies, governments, and technology transfer. Its effects and relationship with various economic factors, including employment, have been the focus of researches. However, there is still no coherent review study that takes into account other aspects of the issue and draw a general conclusion from the studies along with investigating the effect of foreign direct investment. This study is designed to fill this information gap. Among the searched articles, 329 published English papers about the effect of foreign direct investment on employment were studied and the results were presented according to dimensions such as the effect of short-term and long-term employment generation, the effect on skilled and simple labor force, etc. Finally, this general result was extracted that the maximum positive effect of Foreign Direct Investment (FDI) on employment is achieved when the FDI enters the host country in the form of Greenfield, and the training of human resources should be done by the FDI, especially the simple workforce, to match the level of technology imported by it. Policy making and legislation should support employment to maximize the country's absorption capacity and oblige the FDI to supply labor, raw materials, and required services from the host country.

*Corresponding Author: Farzaneh Noori

Address: Ph.D. in Entrepreneurship, Management & Entrepreneurship Department, Faculty of Social Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran

Email: Farzane_noori@yahoo.com

Tel: 09124548262

Extended abstract

1. Introduction

Foreign Direct Investment (FDI) is one of technology transfer methods which has been subject of many studies in recent years. However, there is always a concern about its effects on economic factors such as wages and employment as well as its upstream and downstream effect on supply chain, etc. both in host and origin country. While there are some studies in these fields, there is no reliable conclusion about the total effect of FDI in the mentioned fields. Researchers have done some systematic reviews to make a brief conclusion but they mainly have concentrated on one or two subjects. In this study, the most important fields of the FDI employment effect have been noticed and a brief clear conclusion has been presented about the FDI effects. At the end, in a paragraph, a rule has been extracted which makes the maximum benefits of the FDI employment effects in the host country which can be considered by policymakers in the FDI technology transfer or other fields. Furthermore researchers may find the information gap in the FDI studies and consider these subjects.

2. Methods

The study was started by searching the databases. The keywords searched were Foreign Direct Investment (FDI) and Job Creation and Employment, in English and Persian sources. Google Scholar, Elsevier, Science Direct, Springer, Wiley and Emerald databases were searched from August 2020 to October 21, 2021 (the date of the last search in the above databases). Based on the relationship with the purpose of the research, scientific credibility of the sources (part of the book, published papers or articles of international

conferences and reports of international organizations including the International Labor Organization), language (English or Persian), and availability of the entire paper, more than 500 articles were selected.

By studying the summary of the papers and selecting the related ones (if reading the summary of the paper was not enough for deciding, the findings and conclusion sections were also studied) based on the relationship with the research goals, finally, 329 papers were selected. To extract the desired data, a 5-column table was prepared in which the first column indicated the code of each paper in the database of researchers while the next columns represented the name/s of author/s and the year of publication of the paper, the research method used, the statistical community and the time frame of the research and the research achievements entered separately for each paper.

The findings were carefully studied and classified into subgroups related to the short-term or long-term effect, effect on simple and skilled labor, effect on wages, effect on supply chain, effect on different industries, etc. Finally, each effect was summarized as a distinct result.

3. Results

After studying and summarizing the effects of the foreign direct investment on various aspects of employment, the results were summarized as follows and presented in the form of several principles:

- The FDI in the form of a greenfield has a positive effect on employment.
- The FDI in the form of merger and acquisition can have a negative effect on employment.

- If the FDI is accompanied by the entry of highly specialized knowledge and technologies that the host country does not have a suitable workforce for, it will not have a positive effect on employment.

- To maximize the benefits of the FDI in the field of employment, it is necessary for governments to create and implement appropriate regulations and laws in this field.

- If the workforce needed for the FDI is provided from the host country, it will have a positive effect on employment in the short term.

- The long-term effect of the FDI on employment can be positive according to the policies, laws, ability to attract the host country, etc.

- The increasing effect of the FDI on wages is to the extent that it attracts and maintains the desired labor force.

- If raw materials and services required by the FDI are provided from the host country, it will have a positive effect on employment in the upstream part of the supply chain.

- If the FDI is accompanied by technology transfer in user industries, it can have a negative effect on the employment of unskilled labor.

- The effect of the FDI on the employment of the skilled labor is positive.

P-The effect of the FDI on the simple labor employment is mixed.

4. Conclusion

The general rule extracted was that the maximum positive effect of the FDI on employment is achieved when the FDI is entered into the host country in the form of greenfield. The FDI should be obligated

to train the required labour instead of using foreign skilled labors, especially in case of matching the labors to the level of the FDI imported technology. The policies and legislations should support and maximize the country's absorption capacity and obligate the FDI to provide the required labour force, raw materials and services from the host country. These rules can be used in any country which hosts foreign direct investors regardless of the development level of the country.

Researchers may consider the FDI employment effect in developing countries and compare them to the developed countries especially in women's employment in the host country. Other future studies could consider the FDI employment effect in different industries. Therefore, it would be possible to compare the effect on different industries and identify which industry features may affect the employment effect. The other less attended subject is the FDI employment effect on different organizational sizes. It is not clear if the FDI employment effect is the same in all organizational sizes.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

علمی

تحلیل اثر اشتغال‌زایی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی: مطالعه سیستماتیک

 فرزانه نوری*^۱ ID، سهراب دل‌انگیزان^۲ ID

^۱ دکتری کارآفرینی، گروه مدیریت و کارآفرینی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. ایمیل:

Farzane_noori@yahoo.com

^۲ دانشیار اقتصاد، گروه اقتصاد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. ایمیل: delangizan@razi.ac.ir

[10.22080/iejm.2022.23793.1923](https://doi.org/10.22080/iejm.2022.23793.1923)

چکیده

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به واسطه اهمیت‌ی که در تأمین منابع مالی شرکت‌ها، دولت‌ها و انتقال تکنولوژی دارد؛ موضوع مطالعات بسیاری بوده و آثار و ارتباط آن با فاکتورهای مختلف اقتصادی از جمله اشتغال مورد توجه محققان قرار گرفته است. با این وجود هنوز مطالعه مروری منسجمی که علاوه بر اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سایر ابعاد موضوع را نیز مورد توجه قرار داده و یک نتیجه‌گیری قابل تعمیم از مطالعات استخراج کند، وجود ندارد. این مطالعه با هدف پر کردن این شکاف اطلاعاتی طرح‌ریزی شده است. از میان مقالات جستجو شده؛ ۳۲۹ مقاله انگلیسی به چاپ رسیده در موضوع اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال مطالعه گردید و نتایج به تفکیک ابعادی مانند اثر اشتغال‌زایی کوتاه‌مدت و بلندمدت، اثر بر نیروی کار ماهر و ساده و ... ارائه شد. در نهایت این قاعده کلی از مطالعات استخراج گردید که اثر مثبت حداکثری FDI بر اشتغال زمانی حاصل می‌گردد که FDI در قالب شعبه جدید یا شرکت تابعه جدید به کشور میزبان وارد شده، آموزش نیروی انسانی خصوصاً نیروی ساده برای تناسب با سطح تکنولوژی وارداتی FDI صورت گیرد، سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری برای حمایت از اشتغال به گونه‌ای باشد که ظرفیت جذب کشور را حداکثر نموده، FDI را ملزم به تأمین نیروی کار، مواد اولیه و خدمات مورد نیاز از داخل کشور میزبان نماید.

تاریخ دریافت:

۴ تیر ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۲۰ شهریور ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۲۸ آذر ۱۴۰۱

کلیدواژه‌ها:

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، اشتغال، سیاست‌گذاری، مطالعه مروری

طبقه‌بندی:

J23, J22, J24, J31, J44, J64

* نویسنده مسئول: فرزانه نوری

آدرس: دکتری کارآفرینی، گروه مدیریت و کارآفرینی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

ایمیل: Farzane_noori@yahoo.com
تلفن: ۰۹۱۲۴۵۴۸۲۶۲

۱ مقدمه

بررسی اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال تنها محدود به اثرات مثبت یا منفی آن بر اشتغال کشور مبدأ یا میزبان نیست. تفکیک این اثر به آثار کوتاه‌مدت و بلندمدت، اثر بر زنجیره تأمین، اثر بر نیروی کار ماهر و ساده و اثرات متفاوت آن در صنایع مختلف نیز در این چارچوب می‌بایست مورد توجه قرار گیرد.

با توجه به اهمیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورها، مطالعات متعددی در این موضوع، از جمله در خصوص اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال صورت گرفته است اما نتایج بدست آمده گاه چنان متناقض است که بیش از آنکه راه‌گشای سیاست‌گذاران و محققان علاقمند به موضوع باشد، ایجاد ابهام و سوالات بیشتر نموده است. بنابراین این مطالعه درصدد پاسخ به این پرسش‌هاست که اثر عمومی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال چیست؟ آیا این اثر در کوتاه‌مدت و بلندمدت یکسان است؟ آیا اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر تمامی صنایع یکسان است؟ اثرات سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر صنایع بالادستی و پایین‌دستی در زنجیره تأمین چیست؟

۲ پیشینه پژوهش

همانگونه که لیپسی^{۱۰} (۲۰۰۱) مطرح نمود؛ مفهوم و شیوه اندازه‌گیری FDI در طی تاریخ تغییر یافته است. بنا بر مطالعات ویلکینز^{۱۱} (۱۹۷۰) ریشه FDI به ۲۵۰۰ سال پیش از میلاد باز می‌گردد که تجار سومری در سرزمین‌های دیگر مردانی را برای دریافت، انبارداری و فروش کالاهایشان به کار می‌گرفتند. این نوع نگاه به FDI تقریباً تا اواسط قرن هفده ادامه داشت. در این زمان صاحبان کسب و کار اهمیت سودآوری داشتن شعباتی در خارج از

علی‌رغم کاهش ۳۵٪ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سال ۲۰۲۰ به دنبال شیوع کرونا؛ میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جهان در این سال حدود یک تریلیون دلار بود (انکتاد، ۲۰۲۱). حتی با وجود محدودیت‌های قرنطینه کشورها و تعطیلی بسیاری از کسب و کارها در سراسر دنیا، هنوز سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی یکی از روش‌های مورد علاقه سیاست‌گذاران کشورها، خصوصاً کشورهای در حال توسعه برای تأمین سرمایه، دستیابی به تکنولوژی و بهره‌گیری از سایر منافع آن از جمله رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی (فنگ و ونگ، ۲۰۲۱) است. نقش سرمایه‌گذاری بر اشتغال غیر قابل انکار است (سهیلی و همکاران، ۱۳۹۷) اما برخلاف تصور برخی دولت‌مردان که هر نوع سرمایه‌گذاری خارجی را مثبت ارزیابی کرده و از آن استقبال می‌کنند، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌تواند بر اقتصاد مبدأ (کشوری که سرمایه‌گذار خارجی در آن فعال است) یا میزبان (کشور پذیرنده سرمایه‌گذار خارجی)، تبعات منفی به همراه داشته باشد (هو^۱ و همکاران، ۲۰۲۱؛ ارنست^۲، ۲۰۰۵).

از آنجایی که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی اغلب با انتقال تکنولوژی همراه است (لین^۳ و همکاران، ۲۰۲۱؛ ویافه و آنینگ^۴، ۲۰۲۱؛ الگین^۵، ۲۰۲۰؛ چیوبانو^۶، ۲۰۲۰) همواره این دغدغه فکری وجود دارد که تکنولوژی وارد شده به کشور میزبان، بر اشتغال چه اثری خواهد گذاشت (یبوا^۷ و کی یرمه^۷، ۲۰۲۱؛ آتو منسا و لانگ^۸، ۲۰۲۱؛ کرس سنزی^۹ و همکاران، ۲۰۲۱) و آیا ورود سرمایه جدید بر چالش‌های میزبان افزوده نخواهد کرد؟

⁷ Yeboah & Kyeremeh

⁸ Ato-Mensah & Long

⁹ Crescenzi

¹⁰ Lipsey

¹¹ Wilkins

¹ Hu

² Ernst

³ Lin

⁴ Wiafe & Anning

⁵ Elgin

⁶ Ciobanu

مشاغل ایجاد شده و ... محققان بسیاری را به موضوع جلب نموده و ادبیات موضوع غنی در این زمینه ایجاد نموده است. هرچند این تنوع و تعدد بالای مطالعات صورت گرفته بنا بر نظر دنسیا (۲۰۱۰) هنوز محققان را به یک نظر واحد در خصوص اثرات FDI نرسانده و به زعم ایشان دستیابی به چنین دیدگاه واحدی بعید به نظر می‌رسد.

چنین توافق نظری میان محققان اگرچه بعید است؛ اما نزدیک شدن به آن ضروری است. به همین سبب علاوه بر مطالعات اولیه صورت گرفته در خصوص اثر FDI بر اشتغال، چندین مطالعه ثانویه از جمله مطالعات مرور سیستماتیک در این حوزه صورت گرفته است تا به نقطه نظر واحدی در خصوص اثر FDI بر اشتغال دست یافته شود. تعدد مطالعات اولیه موجود در این زمینه محققان را عمدتاً به سمت مطالعه سیستماتیک این اثر در سطح یک کشور، منطقه و قاره سوق داده و کمتر مطالعه سیستماتیکی در این خصوص در سطح جهانی صورت گرفته است.

در ایران سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی همراه با دیگر روش‌های انتقال تکنولوژی در مطالعات سیستماتیک مورد توجه بوده است. نوری و همکاران (۲۰۲۱) در مقاله «اثر روش‌های انتقال تکنولوژی بر اشتغال: مطالعه سیستماتیک» به بررسی و مقایسه اثر روش‌های مختلف انتقال تکنولوژی بر اشتغال پرداخته و اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال را با انواع دیگر روش‌ها مقایسه کرده‌اند. این مطالعه تنها به اثر مثبت یا منفی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال پرداخته و سایر جنبه‌های آن در نظر گرفته نشده است. سایر مطالعات موجود در ایران اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال را در چند کشور منتخب مورد بررسی قرار داده‌اند. سید نورانی و محمدپور (۲۰۱۸) که در مقاله «تأثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اشتغال در کشورهای عضو OECD و کشورهای در

کشور را درک کرده و این شعبات را به منظور انبارداری و فروش محصولاتشان ایجاد نمودند. این روند تا اواسط قرن ۱۹ که تجار کشورهای اروپایی اقوام خود را به کشورهای دیگر می‌فرستادند تا کسب و کارشان را اداره کنند؛ ادامه داشت. اما اوج اهمیت FDI در اقتصاد بین‌الملل پس از پایان جنگ جهانی دوم بود (دنسیا، ۲۰۱۰). در این زمان مطالعات صورت گرفته نقش FDI به عنوان ابزاری در ایجاد اشتغال، بهره‌وری، رقابت و سرریز تکنولوژی را مشخص نمود و اقتصاددانانی چون دانینگ^۲ (۱۹۸۸) بر نقش FDI در توسعه اقتصادی خصوصاً توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه تأکید نمودند. امروزه FDI ابزاری برای صادرات بیشتر، دسترسی به بازارهای جهانی و امکان تأمین مالی بدون ایجاد بدهی محسوب می‌گردد (دنسیا، ۲۰۱۰). به دلیل چنین نقش و جایگاهی هر ساله گزارش‌های متعددی در خصوص میزان سرمایه‌گذاری‌های خارجی صورت گرفته در جهان منتشر می‌گردد. از جمله گزارش سرمایه‌گذاری جهانی^۳ که هر ساله توسط سازمان ملل متحد منتشر شده و میزان FDI صورت گرفته در کشورها و تغییرات آن را رصد و گزارش می‌نماید. این جایگاه و اهمیت، محققان بسیاری را به مطالعه انگیزه کشورها و شرکت‌ها برای ایجاد سرمایه‌گذاری خارجی یا تسهیل شرایط ورود سرمایه خارجی به کشورها جلب نموده است.

یکی از مهمترین اثرات FDI که مورد مطالعه قرار گرفته است؛ اثر FDI بر اشتغال است. در دهه‌های اخیر دولت‌مردان در پی جذب FDI بوده‌اند تا به واسطه آن ایجاد اشتغال کنند و قدرت خرید مردم را در پی افزایش دستمزدهای ناشی از FDI بالا ببرند (برینچیکووا و دارمو^۴، ۲۰۱۳). گسترده‌گی موضوع اشتغال و امکان مطالعه اثر FDI بر تغییرات دستمزد، توزیع درآمد، تنوع مهارت‌ها، انتقال مهارت‌ها، قوانین کار، ایجاد مشاغل جدید، تنوع

³ World Investment Report

⁴ Brincikova & Darmo

¹ Denisia

² Dunning

افزایش مهارت نیروی انسانی ناشی از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دانسته‌اند. هرچند هند نقش مؤثرتری نسبت به چین در آموزش نیروی انسانی داشته است اما این آموزش تنها محدود به فعالیت‌های فرد بوده و اثر چندانی در افزایش مهارت نیروی انسانی ندارد. در نهایت ایشان ضرورت سیاست‌گذاری دولت برای جلوگیری از اثرات منفی سرمایه‌گذاری خارجی را نتیجه‌گیری کرده‌اند.

در مطالعه دیگر فنگ و وانگ^۲ (۲۰۲۱) در مقاله "مروری بر اثرات سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر کسب مهارت"، به بررسی اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کسب مهارت و ایجاد فرصت‌های شغلی و دستمزد در کشور میزبان پرداخته و ضمن بررسی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در چین، آن را عامل افزایش سرمایه‌انسانی شناسایی نموده و اثر آن را بر ایجاد فرصت‌های شغلی جدید مثبت اما بر کسب مهارت مختلط گزارش کرده‌اند.

هال و ژو^۳ (۲۰۱۶) در مقاله "اثرات سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر بازار نیروی کار کشورهای میزبان" ضمن بررسی مقالات منتشر شده در فاصله سال‌های ۲۰۱۵-۱۹۹۵، ۳۰ مقاله انتخاب و مورد مطالعه قرار دادند. ایشان نتیجه گرفتند که اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر نیروی کار در شیوه‌های مختلف اندازه‌گیری یکسان اما در مناطق مختلف متفاوت است. بر مبنای مقالات مطالعه شده، ایشان اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال را مثبت شناسایی کرده‌اند.

کلارک و های‌فیل^۴ (۲۰۱۱) در مقاله "سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سرریز تکنولوژی، رشد و نابرابری دستمزدها: یک ارزیابی انتخابی" ضمن یک مطالعه مروری، اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال را مثبت، بر سرریز به سایر صنایع نیز اثر مثبت و نهایتاً سرمایه‌گذاری

حال توسعه» اثر مثبت و معنی‌دار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال کشورهای OECD و اثر منفی در کشورهای در حال توسعه را مشاهده کردند؛ پورمند بخشایش و همکاران (۲۰۲۰) در مطالعه «بررسی فضایی تأثیر صادرات و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال: کشورهای منتخب منطقه منا» که اثر مثبت مستقیم و غیر مستقیم را گزارش کرده‌اند. از میان مطالعات صورت گرفته از اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال ایران؛ «تأثیر سرریز فناوری ناشی از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر عملکرد بخش صنعت» شاه‌آبادی و همکاران (۲۰۱۳) می‌باشد که ایشان طی دوره ۱۳۷۴-۱۳۸۸ در برنامه دوم توسعه اقتصادی ارتباط قوی بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و اشتغال مشاهده نکردند اما در برنامه سوم توسعه اقتصادی اثر مثبت گزارش نموده و علت آن را به سیاست‌گذاری‌های برنامه سوم توسعه نسبت داده‌اند. در مطالعه دیگر فدایی و کاظمی (۲۰۱۳) به «بررسی اثرات رشد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر سطح اشتغال در ایران با مدل خود توضیح با وقفه‌های گسترده» پرداختند و در طی سال‌های ۱۳۴۹-۱۳۸۹ هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال را مثبت برآورده کرده‌اند.

از میان مطالعات خارجی والجو و مکونن^۱ (۲۰۲۱) در مقاله "سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و یادگیری در صنعت نساجی و پوشاک اتیوپی" به بررسی مقالات منتشر شده در فاصله سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۱۰ در صنعت پوشاک و نساجی اتیوپی پرداخته، ۴۸ مقاله منتخب را به روش مرور سیستماتیک مطالعه نموده و چین و هند را دو منبع بزرگ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در افریقا شناسایی کرده‌اند. جاذبه‌های افریقا برای سرمایه‌گذاران خارجی مواد اولیه ارزان و نیروی کار بسیار ارزان شناسایی شده و خودداری شرکت‌ها از آموزش کارکنان را عامل عدم

³ Hale & Xu

⁴ Clark & Highfill

¹ Vallejo & Mekonnen

² Feng & Wang

۳ روش‌شناسی

مطالعه سیستماتیک روش استاندارد شده‌ای برای بررسی شواهد در یک موضوع خاص است (موهر^۲ و همکاران، ۲۰۱۵). مطالعه سیستماتیک پژوهش‌های علمی نقاط قوت و ضعف و شکاف‌های موجود در یک موضوع علمی را آشکار ساخته (دنیر و ترنفلد^۳، ۲۰۰۹) و فرصتی برای ارائه تصویری جامع و بی‌طرف از تلاش‌های پژوهشی صورت‌گرفته در آن موضوع را فراهم می‌کند (آروماتاریس و پیرسون^۴، ۲۰۱۴). لذا فرصتی برای شناسایی روابط جدید بین متغیرها و ایجاد زمینه پژوهش‌های آتی است. رویکرد دیگری که می‌تواند برای خلاصه‌سازی مطالعات صورت‌گرفته در یک موضوع علمی خاص استفاده شود، فراتحلیل است که روشی کمی بوده و شاخص کلیدی آن محاسبه اندازه اثر است (ورونیک^۵ و همکاران، ۲۰۱۸) برای محاسبه اندازه اثر لازم است که حجم نمونه و سطح معنی‌داری مطالعات پیشین را در اختیار داشته باشیم. از آنجا که عمده مطالعات صورت‌گرفته در زمینه اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال کیفی بوده و آن را با عبارات مثبت، منفی، بی‌اثر، مختلط، افزایشی یا کاهش توصیف کرده‌اند و حجم نمونه در این مطالعات اغلب در دسترس نیست، لذا امکان استفاده از روش‌های فراتحلیل در این مطالعه وجود ندارد. از سوی دیگر به واسطه آنکه این مطالعات طیف وسیعی از ادبیات موضوع را در بر می‌گیرند، حذف آنها و پرداختن به مطالعات کمی صورت‌گرفته؛ که سطح معنی‌داری و حجم نمونه مشخص دارند؛ باعث از دست رفتن طیف گسترده‌ای از مطالعات می‌گردد که می‌تواند در پایایی نتایج مطالعه ایجاد سوال کند. لذا در این مطالعه از روش مطالعه سیستماتیک استفاده شده است.

بدین منظور از دستورالعمل اومان^۶ (۲۰۱۱) برای طراحی گام‌های مطالعه سیستماتیک استفاده شده

مستقیم خارجی را عامل افزایش نابرابری دستمزدی عنوان کردند.

باری^۱ (۲۰۰۶) در مقاله "سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و توسعه اقتصادی ایرلند در چهار مرحله عضویت در اتحادیه اروپا" ضمن بررسی مقالات منتشر شده در زمینه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایرلند در فاصله سال‌های ۲۰۰۰-۱۹۷۳، عضویت این کشور در اتحادیه اروپا، ظرفیت‌های اقتصادی، نرخ پایین مالیات، کیفیت زیرساخت‌های ارتباطی و سیستم آموزشی این کشور را عامل جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی شناسایی کرده است و با بیان اینکه عمده سرمایه‌گذاری جذب شده به بخش‌هایی با صنایع پیشرفته هدایت شده است، اثر آن را بر اشتغال مثبت شناسایی کرد.

بررسی مطالعات مروری صورت‌گرفته در این زمینه نشانگر آن است که نخست علی‌رغم تعداد بسیار بالای مقالات منتشر شده در زمینه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، تعداد مقالات مروری صورت‌گرفته در این حوزه بسیار اندک است. اغلب مطالعات تنها به اثر کلی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال پرداخته و سایر ابعاد موضوع چندان مورد توجه نبوده است. لذا بر پایه مقالات مروری موجود، یک نتیجه‌گیری کلی در خصوص اثرات جانبی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال نمی‌توان ارائه داد. از این رو به نظر می‌رسد یک مطالعه مروری بر مقالات منتشر شده در این حوزه که ابعاد مورد بحث را نیز در بر داشته باشد از یک سو بتواند راهگشای سیاست‌گذاران در اتخاذ سیاست‌های مناسب در این حوزه باشد و از سوی دیگر به محققان در شناسایی شکاف‌های اطلاعاتی موجود در ادبیات تحقیق برای مطالعات آتی کمک نماید.

⁴ Aromataris & Pearson

⁵ Veroniki

⁶ Uman

¹ Barry

² Muhr

³ Denyer & Tanfield

است. وی مراحل زیر را در انجام مطالعه سیستماتیک طراحی و پیشنهاد داده است:

۱- تعریف اهداف و فرضیات پژوهش: این مطالعه با هدف شناسایی اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال صورت گرفته است. اهداف فرعی مطالعه، شناسایی اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ابعادی مانند آثار کوتاه‌مدت و بلندمدت، نیروی کار ساده و ماهر، اثر در صنایع مختلف و ... می‌باشد که این اهداف در قالب سوالات تحقیق در بخش پیشین مطرح شد.

۲- جستجو در منابع: با کلید واژه ترکیبی از Foreign direct investment (FDI) Job creation و Employment، در منابع انگلیسی جستجو صورت گرفت. پایگاه داده‌های گوگل اسکالر، الزویر، ساینس دایرکت، اشپرینگر، وایلی و امرالد در فاصله اگوست ۲۰۲۰ تا ۲۱ اکتبر ۲۰۲۱ (تاریخ آخرین جستجو در پایگاه‌های فوق) جستجو شد. از میان نزدیک به ۳۰۰۰ مقاله پیدا شده در پایگاه‌های فوق که در عنوان خود عبارات کلیدی جستجو را داشتند، بر مبنای ارتباط با هدف تحقیق، اعتبار علمی منبع (بخشی از کتاب، مقاله چاپ شده یا مقالات کنفرانس‌ها و همایش‌های بین‌المللی و گزارش سازمان‌های معتبر جهانی از جمله سازمان جهانی کار)، زبان (انگلیسی) و در دسترس بودن کل مقاله، بیش از ۵۰۰ مقاله انتخاب شد.

۳- ارزیابی و انتخاب منبع: با مطالعه خلاصه مقالات و انتخاب مقالات مرتبط (اگر خلاصه مقاله برای نتیجه‌گیری کافی نبود، بخش‌های یافته‌ها و نتیجه‌گیری نیز

مطالعه می‌شد) بر مبنای ارتباط با هدف تحقیق، نهایتاً ۳۲۹ مقاله از میان مقالات غربال شده در مرحله قبل، انتخاب شدند. برای استخراج داده‌های مورد نظر یک جدول ۵ ستونی تهیه گردید که در آن کد هر مقاله در دیتابیس محققان، نویسنده و سال انتشار مقاله، روش تحقیق مورد استفاده، جامعه آماری و بازه زمانی تحقیق و دستاوردهای پژوهش به تفکیک هر مقاله درج شد.^۱

۴- ترکیب یافته‌ها و ارائه الگو: یافته‌ها به دقت مطالعه شده و در زیر گروه‌های مربوط به اثر کوتاه‌مدت یا بلندمدت، اثر بر نیروی کار ساده و ماهر، اثر بر دستمزدها و ... دسته‌بندی و در نهایت خلاصه‌سازی شد.

۴ اعتبارسنجی یافته‌ها

پیدال^۲ و همکاران (۲۰۰۷) دو منبع اساسی برای کاهش روایی و پایایی دستاوردهای مطالعه سیستماتیک برشمرده‌اند: سوءگیری در مطالعات گنجانده شده در مطالعه سیستماتیک و روند مطالعه سیستماتیک. به منظور کاهش خطای سوءگیری در انتخاب مقالات گنجانده شده در مرور سیستماتیک، تریکو^۳ و همکاران (۲۰۰۸) بیان کلیدواژه‌های مورد استفاده و نحوه استفاده از آنها در موتورهای جستجو، تدوین استراتژی جستجوی مشخص، تعیین معیارهای مشخص، دقیق و شفاف برای انتخاب مقالات را ضروری شمرده‌اند. این جزئیات در بخش روش‌شناسی ارائه شده‌اند.

از سوی دیگر به منظور کاهش سوءگیری محقق در ارائه نتایج مطالعات انتخاب شده، تریکو و همکاران (۲۰۰۸) و سندرسون^۴ و همکاران (۲۰۰۷) خلاصه سازی داده‌ها بر مبنای معیارهای روشن و پردازش داده‌های حاصل از هر مطالعه با استفاده از

این جدول، به همراه لیست کامل مقالات مطالعه شده قابل ارائه به محققان و پژوهش‌گران گرامی است. بدین منظور با نویسنده مسئول مقاله مکاتبه نمایید.

² Pidal

³ Tricco

⁴ Sandrson

چاپ شده اشاره کرد که اثر منفی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال را گزارش کرده‌اند. در حالت کلی اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال را در چهار دسته می‌توان تفکیک نمود:

- **اثر مثبت:** رنگ و همکاران (۲۰۲۰)، لی و همکاران (۲۰۲۰)، لی و پارک (۲۰۲۰)، استاروپولوس و همکاران (۲۰۲۰)، شارما و کاردناس (۲۰۱۹)، لی و لیو (۲۰۱۹)، نوری و همکاران (۲۰۲۱)، پورمند بخشایش و همکاران (۲۰۲۰) و دیگران
- **اثر منفی:** مارچوکا^۲ (۲۰۱۹)؛ آلفالیه و حاج (۲۰۲۰)، چیپتا و میر (۲۰۱۸) و دیگران
- **بی‌اثر:** نوردین (۲۰۱۷)، ایوانکویچ و همکاران (۲۰۱۱)
- **مختلط:** کویورس و همکاران (۲۰۰۵)، فورتان و هولزمان (۲۰۰۴)، سید نورانی و محمدپور (۲۰۱۸)

محققان اثرات منفی مشاهده شده را به علل مختلفی نسبت داده‌اند. از جمله فو و بالاسابرامانیام^۳ (۲۰۰۵) سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را عامل افزایش دستمزد و به دنبال آن افزایش عرضه نیروی کار دانسته و معتقدند بر اشتغال اثر منفی خواهد گذاشت. شپو^۴ (۲۰۱۴) و مهرا^۵ (۲۰۱۳) اثر منفی FDI بر اشتغال را به تکنولوژی‌های پیشرفته این شرکت‌ها نسبت داده و معتقدند جای مشاغل یدی را می‌گیرد در نتیجه بر اشتغال نیروی کار ساده اثر منفی خواهد گذاشت. در پاسخ به این دیدگاه می‌توان مطرح نمود که در صورتیکه FDI در قالب تأسیس یک شعبه جدید، شرکت تابعه جدید و ... باشد^۶ در نهایت می‌توان آن را بر نیروی کار ساده بی‌اثر دانست و بر اشتغال نیروی کار ماهر برای کار با تکنولوژی‌های پیشرفته اثر مثبت خواهد گذاشت. هرچند حتی در صورت

چک لیست‌ها، مقیاس‌های ثابت و مولفه‌های مشخص را توصیه کرده‌اند. در این خصوص از جدول مورد استفاده برای استخراج داده‌ها در روش‌شناسی صحبت شد. ضمناً از آنجا که دستاورد هر مقاله به روشنی تحت عنوان اثر افزایش، کاهش، مثبت، منفی، بی‌اثر و ... در مقاله درج شده است؛ امکان تعبیر متفاوتی از دستاوردهای مقاله توسط محققان وجود نداشت. لذا می‌توان اعتبار نتایج مطالعه را در سطح بالایی برآورد نمود. علاوه بر آن نتایج مطالعه مورد بازرنگری و تأیید محققان دیگر در این مطالعه نیز قرار گرفته است.

در پاسخ به این سوال که اعتبارسنجی مطالعات سیستماتیک چگونه است، می‌توان مطرح نمود که اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در نمونه‌ها با حجم‌های گوناگون، در کشورهای مختلف دنیا، با سیستم‌های حکومتی، اقتصادی، اجتماعی و ... متفاوت در میان کشورهای در حال توسعه، توسعه‌یافته، اقتصادهای نوظهور و ... در سال‌های مختلف، حتی در طی بحران‌های اقتصادی جهانی در میان مقالات مطالعه شده پوشش داده شده است. لذا می‌توان نتیجه گرفت دستاوردهای این مطالعه تا حد بالایی قابل تعمیم به کشورهای مورد نظر محققان و سیاست‌گذاران باشد. به منظور بالا بردن تعداد مطالعات در مرور سیستماتیک را برای ایجاد پایایی بیشتر در این مطالعه سعی شد از تمامی مقالات در دسترس برای مرور سیستماتیک استفاده شود و نهایتاً ۳۲۹ مقاله مطالعه گردید.

۵ یافته‌ها

۵٫۱ اثر بر اشتغالزایی

برخلاف دیدگاه هایرانک و ایرسوا^۱ (۲۰۱۱) که معتقد بودند تحقیقاتی که اثر منفی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال را گزارش می‌کنند؛ عموماً چاپ نمی‌شوند؛ می‌توان به طیف گسترده‌ای از مطالعات

⁴ Tshupo

⁵ Mehra

⁶ Greenfield

¹ Havranek & Irsova

² Marchewka

³ Fu & Balasubramanyam

پذیرش این سطح از تکنولوژی آماده‌تر باشد اثر بیشتر خواهد بود.

اصل ۲: FDI در قالب ادغام و اکتساب، می‌تواند بر اشتغال اثر منفی بگذارد.

متغیرهای تعدیل کننده: هر چه مدیریت جدید شرکت اکتساب یا ادغام شده در جهت تعارض کارکنان، پذیرش فرهنگ سازمانی جدید و ... تلاش نماید؛ می‌تواند این اثر منفی را کاهش دهد.

سازمان جهانی کار (۲۰۱۴) و جنکینز (۲۰۰۶) اثر منفی اشتغال‌زایی FDI را به ایجاد فرصت‌های کاری بسیار تخصصی نسبت داده‌اند که عموماً توسط کشور میزبان قابل تأمین نبوده و این نیروی مورد نیاز توسط کشور مبداء تأمین می‌شود. محققان (بکر^۹ و همکاران، ۲۰۲۰؛ ژوانگ^{۱۱}، لو^{۱۲} و همکاران، ۲۰۱۱؛ ارنست، ۲۰۰۵؛ آسیدو، ۲۰۰۴) به منظور کاهش اثرات منفی FDI بر اشتغال نیروی کار ساده، ایجاد زیرساخت‌های آموزشی مناسب برای توسعه و غنی‌سازی نیروی انسانی و محققان دیگر (اونلی^{۱۳}، ۲۰۱۳؛ ریزوی و نشاط^{۱۴}، ۲۰۰۹؛ دویت^{۱۵} و همکاران، ۲۰۰۹؛ گراس و ریان^{۱۶}، ۲۰۰۸؛ ارنست، ۲۰۰۵) ایجاد قوانین کار و اشتغال مناسب جهت ورود سرمایه خارجی برای بهره‌گیری حداکثری از آن را پیشنهاد داده‌اند.

اصل ۳: اگر FDI همراه با ورود دانش و تکنولوژی‌های بسیار تخصصی باشد که در کشور میزبان نیروی کار مناسب برای آن وجود نداشته باشد؛ بر اشتغال اثر مثبت نخواهد داشت.

متغیرهای تعدیل کننده: سیاست‌های کشور میزبان برای ملزم نمودن شرکت خارجی به استفاده از نیروی کار بومی و آموزش نیروی کار می‌تواند

استفاده از تکنولوژی‌های پیشرفته در چنین شرایطی، همچنان در برخی بخش‌ها نیازمند نیروی کار ساده نیز خواهد بود. زمانی که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به صورت ایجاد یک شعبه یا شرکت تابعه جدید در کشور میزبان باشد؛ اثر اشتغال‌زایی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر ایجاد اشتغال مثبت، مستقیم و بلافاصله خواهد بود (استاوروپولوس^۱ و همکاران، ۲۰۲۰، کوزا^۲ و همکاران، ۲۰۱۵؛ سازمان جهانی کار^۳، ۲۰۱۴؛ هیسارسیکلیلار^۴ و همکاران، ۲۰۱۴؛ آسیدو^۵، ۲۰۰۴) در مقابل اگر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از راه ادغام و اکتساب کسب و کارهای موجود باشد، محققان بسیاری اثر منفی آن بر اشتغال را گزارش کرده‌اند (هیسارسیکلیلار و همکاران، ۲۰۱۴؛ جنکینز^۶، ۲۰۰۶) این امر ناشی از این موضوع است که محققان معتقدند ظرف یک تا سه سال پس از ادغام و اکتساب، این شرکت‌ها تعطیل شده یا به علت اختلافات فرهنگی، تعارض با مدیران جدید و ... کارکنان سازمان را ترک می‌کنند (گورگن^۷ و همکاران، ۲۰۱۴؛ کوبوو و سایتو^۸، ۲۰۱۲؛ اولاتونجی و اولوما^۹، ۲۰۰۹). لذا اثر بر اشتغال را منفی گزارش کرده‌اند. بر مبنای مطالب فوق می‌توان اصول زیر را از مطالعات صورت گرفته استخراج نمود:

اصل ۱: FDI در قالب شعبه جدید یا شرکت تابعه جدید بر اشتغال اثر مثبت دارد.

متغیرهای تعدیل کننده: هرچه اختلاف تکنولوژی شرکت خارجی با تکنولوژی کشور میزبان بیشتر باشد، اثر FDI بر اشتغال به مهارت نیروی کار کشور میزبان بستگی خواهد داشت. هر چه نیروی کار برای

⁹ Olatunji & Uwalomwa

¹⁰ Becker

¹¹ Zhuang

¹² Luo

¹³ Onley

¹⁴ Rizvi & Nishat

¹⁵ Dewit

¹⁶ Gross & Ryan

¹ Stavropoulos

² Cozza

³ ILO

⁴ Hisarcikilar

⁵ Asiedu

⁶ Jenkins

⁷ Goergen

⁸ Kubo & Saito

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به اشتغال در کوتاه‌مدت نسبت داده شده است. همچنین (خومالو و موسیان، ۲۰۱۴) حفظ این اثر را در بلندمدت منوط به سیاست‌گذاری و توسعه قابلیت‌های جذب کشور میزبان دانسته‌اند. بالدوین^۹ (۱۹۹۵) اثر کوتاه‌مدت FDI را مثبت اما در دو سال پس از آن کاهش می‌دهد و علت آن را این می‌داند که در بلندمدت نیروهای تعادلی اقتصاد، وضعیت را به حالت پایه در می‌آورند. این دیدگاه مخالفانی نیز دارد. از جمله آگنیو و لیونز^{۱۰} (۲۰۱۸) که اثر اشتغال‌زایی FDI را در کوتاه‌مدت مثبت اما در دو سال پس از آن به صورت قابل‌توجهی ادامه‌دار گزارش کرده‌اند. برخی مطالعات مانند هونگ^{۱۱} و همکاران (۲۰۱۸) اثر کوتاه‌مدت اشتغال‌زایی FDI را به نحوه تأمین نیروی انسانی مورد نیاز توسط FDI نسبت داده‌اند. مادامی‌که این نیرو از داخل تأمین شود، اثر کوتاه‌مدت FDI بر اشتغال‌زایی مثبت، و اگر به دلیل نبود نیروی کار ماهر مورد نیاز در داخل نیروی مورد نیاز از خارج تأمین گردد؛ بر اشتغال در کوتاه‌مدت بی‌اثر بوده یا اثر منفی خواهد داشت (شافلر و موریتز^{۱۲}، ۲۰۱۸؛ هونگ و همکاران، ۲۰۱۸؛ مهرا، ۲۰۱۳؛ تقدیسی راد^{۱۳}، ۲۰۱۲). ونگ و تنگ (۲۰۱۰) اشتغال‌زایی FDI در کوتاه‌مدت را تنها در صنایع تولیدی اما در بلندمدت هم در تولیدی و هم در خدماتی مثبت مشاهده نمودند. مطالعاتی مانند (لیو^{۱۴}، ۲۰۱۲) اثر اشتغال‌زایی FDI را در کوتاه‌مدت منفی و در بلندمدت مثبت گزارش کرده‌اند. اثر مثبت اشتغال‌زایی FDI در بلندمدت توسط سازمان جهانی کار (۲۰۱۴) به افزایش بهره‌وری و برون‌سپاری برخی فعالیت‌ها نسبت داده شده است. برخی مطالعات با بررسی اثر اشتغال‌زایی FDI در بلندمدت آن را مثبت (ساسترسیک و کجزر^{۱۵}، ۲۰۲۰؛ حبیب و

شرکت خارجی را ملزم به آموزش و استفاده از نیروی کار داخلی نماید.

جنکینز (۲۰۰۶) معتقد است اگر سرمایه‌گذاری صورت گرفته قابلیت جابه‌جایی وسیعی داشته باشد مشاغل ایجاد شده توسط FDI بی‌ثبات خواهند بود. در مقابل مطالعات بسیاری بر ضرورت سیاست‌گذاری دولت‌ها برای بهره‌گیری حداکثری از اثرات مثبت FDI از جمله بر اشتغال‌زایی تأکید داشته‌اند (جاشوا و آلولا^۱، ۲۰۲۰؛ مورالس و مورنو^۲، ۲۰۲۰؛ لیو^۳ و همکاران، ۲۰۱۵؛ چن^۴ و همکاران، ۲۰۱۵؛ شیو، ۲۰۱۴؛ اونلی، ۲۰۱۳؛ فرانکو^۵، ۲۰۱۳؛ ونگ^۶ و همکاران، ۲۰۱۳؛ گراس و ریان، ۲۰۰۸؛ ارنست، ۲۰۰۵). در میان این سیاست‌ها سه عامل جذاب کردن محیط سرمایه‌گذاری (گراس و ریان، ۲۰۰۸؛ ارنست، ۲۰۰۵)، اجرای قوانین مالکیت فکری (ارنست، ۲۰۰۵) به طور ویژه مورد تأکید محققان بوده است.

اصل ۴: برای استفاده حداکثری از منافع FDI در حیطه اشتغال، ضروری است مقررات و قوانین مناسب توسط دولت‌ها در این زمینه ایجاد و اجرایی گردد.

متغیرهای تعدیل‌کننده: میزان پایبندی کشور میزبان به قوانین و سیاست‌های تنظیم شده و الزام سرمایه‌گذار خارجی به رعایت این قوانین بر بهره‌گیری از منافع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی اثر دارد.

۵٫۲ مقایسه اثر کوتاه‌مدت و بلندمدت FDI

برخی محققان اثر FDI بر اشتغال را در کوتاه‌مدت مثبت شناسایی کرده‌اند (خومالو و موسیان^۷، ۲۰۱۴؛ اصغراغلو و پورناراکیس^۸، ۲۰۰۷) اثر افزایشی

⁹ Baldwin

¹⁰ Agnew & Luons

¹¹ Hong

¹² Schaffler & Moritz

¹³ Taghdisi-Rad

¹⁴ Liu

¹⁵ Sustersic & Kejzar

¹ Joshua & Alola

² Morales & Moreno

³ Liu

⁴ Chen

⁵ Franco

⁶ Wang

⁷ Khumalo & Mosiane

⁸ Axaroglou & Pournarakis

لذا بالدوین (۱۹۹۵) میزان اثر FDI بر دستمزدها را به بیکاری در کشور میزبان نسبت داده است. هر چه بیکاری بیشتر؛ اثر بر دستمزدها بیشتر. سانتوس-پائولینو و وان^{۱۰} (۲۰۰۹) FDI را عامل ایجاد نابرابری در دستمزدها شناسایی کرده‌اند. افزایش دستمزد توسط FDI به چند دلیل صورت می‌گیرد: قوانین میزبان (لیپسی و سوهولم، ۲۰۰۴)، ترجیح دادن کارفرمای داخلی توسط نیروی کار کشور میزبان و افزایش دستمزد برای ترغیب آنها به کار در شرکت خارجی (لیپسی، ۲۰۰۴؛ لیپسی و سوهولم، ۲۰۰۴) جذب نیروی کار ماهر و نخبگان (بکر^{۱۱} و همکاران، ۲۰۲۰؛ سائوسدو^{۱۲} و همکاران، ۲۰۲۰؛ لیپسی، ۲۰۰۴؛ لیپسی و سوهولم، ۲۰۰۴)، جلوگیری از خروج نیروها و انتقال اسرار تکنولوژیک شرکت به رقبا (البولسکو و تاماسیلا^{۱۳}، ۲۰۱۳؛ لیپسی و سوهولم، ۲۰۰۴) فو و بالاسابرامانیام^{۱۴} (۲۰۰۵) افزایش دستمزدها توسط FDI را باعث افزایش عرضه نیروی کار دانسته و اثر آن را بر اشتغال منفی می‌داند. هرچند در این موضوع باید به عرضه نیروی کار پیش از ورود FDI توجه داشت. به نظر می‌رسد در شرایطی که بیکاری گسترده‌ای در کشور میزبان وجود داشته باشد، افزایش دستمزدها اثری بر عرضه نیروی کار نداشته باشد. در نهایت می‌توان نتیجه‌گیری نمود اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر دستمزدها تا جایی افزایشی است که این شرکت را برای نیروی کار جذاب سازد و میزان افزایش دستمزد به شرایط کشور میزبان و ترکیب نیروی کار آن بستگی دارد.

اصل ۷: اثر افزایشی FDI بر دستمزدها تا جایی است که سرمایه‌گذار خارجی نیروی کار مورد نظر خویش را جذب و نگهداری کند.

سرور^۱، آن^۲، ۲۰۱۳؛ و برخی نوسان‌دار اما مثبت (تنگ و گیاسی^۳، ۲۰۱۲) گزارش کرده‌اند. مطالعاتی مانند (اسابوهین^۴ و همکاران، ۲۰۲۰؛ فدایی و کاظمی، ۲۰۱۳) نیز هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت اثر را مثبت گزارش کرده‌اند. لذا می‌توان نتیجه گرفت هرچند اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال توسط محققان در کوتاه‌مدت مثبت اما با تردیدهایی همراه بوده است اما به نظر می‌رسد توافق نظر در خصوص اثر مثبت بلندمدت آن وجود دارد.

اصل ۵: اگر نیروی کار مورد نیاز FDI از کشور میزبان تأمین گردد، در کوتاه مدت بر اشتغال اثر مثبت خواهد داشت.

اصل ۶: اثر بلندمدت FDI بر اشتغال با توجه به سیاست‌گذاری‌ها، قوانین، قابلیت جذب کشور میزبان و ... می‌تواند مثبت باشد.

متغیرهای تعدیل‌کننده: سیاست‌گذاری‌های کشور میزبان برای استفاده شرکت خارجی از نیروی کار داخلی بر اثر کوتاه‌مدت و بلندمدت FDI بر اشتغال مؤثر است.

۵٫۳ اثر بر دستمزدها

مطالعات متعددی اثر FDI بر دستمزدها را افزایشی توصیف کرده‌اند (حجازی و ترفلر^۵، ۲۰۱۹؛ جاورچیک^۶، ۲۰۱۴؛ شیپو، ۲۰۱۴؛ لیپسی و سوهولم^۷، ۲۰۰۴؛ آسیدو، ۲۰۰۴) میزان افزایش دستمزد توسط لیپسی و سوهولم (۲۰۰۴) بین دوازده تا بیست درصد، اندروز^۸ و همکاران (۲۰۰۷) بین شش تا هشت درصد، اونلی (۲۰۱۳) تا پنج درصد و جاورچیک (۲۰۱۴) بین ده تا هفتاد درصد گزارش شده است. سازمان همکاری‌های توسعه اقتصادی^۹ (۲۰۰۸) میزان افزایش دستمزد توسط FDI را تا جایی دانسته که FDI نیروی کار مورد نظر خود را در بازار رقابتی جذب کند.

⁸ Andrews

⁹ OECD

¹⁰ Santos-Paulino & Wan

¹¹ Becker

¹² Saucedo

¹³ Albulescu & Tamasila

¹⁴ Fu & Balasubramanyam

¹ Habib & Sarwar

² Anne

³ Tang & Gyasi

⁴ Osabohien

⁵ Hejazi & Trefler

⁶ Javorcik

⁷ Lipsey & Sjöholm

زنجیره تأمین کشور میزبان تهیه نماید می‌تواند بر اشتغال در این بخش از زنجیره اثر مثبت داشته باشد. در صورت تأمین این موارد از کشور مبدا یا سایر کشورها، این اثر از بین خواهد رفت یا حتی بر آن اثر منفی خواهد داشت. همچنین اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در صنایع پایین دستی زنجیره تأمین بسته به محصول تولیدی شرکت خارجی یا خدمات ارائه شده آن متفاوت خواهد بود.

اصل ۸: اگر مواد اولیه و خدمات مورد نیاز FDI از کشور میزبان تأمین گردد؛ بر اشتغال در قسمت بالادستی زنجیره تأمین اثر مثبت خواهد داشت.

متغیرهای تعدیل‌کننده: سطح تکنولوژی صنایع بالادستی برای تولید مواد اولیه یا ارائه خدمات مورد نیاز سرمایه‌گذار خارجی بر بهره‌گیری FDI از زنجیره تأمین داخلی اثر دارد.

۵٫۵ تغییرات اشتغال‌زایی FDI در صنایع

محققان با توجه به اثر متفاوت اشتغال‌زایی در صنایع مختلف، مطالعه این اثر را در هر صنعت به صورت مجزا توصیه کرده‌اند (جاشوا و آلولا، ۲۰۲۰؛ نوربک^۹ و همکاران، ۲۰۱۹؛ گراس و ریان، ۲۰۰۸) بر همین اساس محققان ورود FDI به چاپ و انتشارات، تجهیزات حمل و نقل (اصغراغلو و پورناراکیس، ۲۰۰۷) را مثبت و بر نساجی و شیشه منفی (اصغراغلو و پورناراکیس، ۲۰۰۷) گزارش کرده‌اند. ارنست (۲۰۰۵) معتقد است به جای تمرکز بر حجم FDI جذب شده، باید بر بخش‌هایی که FDI در آن وارد می‌شود، تمرکز کنیم. محققان متعددی ورود FDI به بخش‌های خدماتی (سائوسدو و همکاران، ۲۰۲۰؛ اینکو، ۲۰۱۳؛ مهرا، ۲۰۱۳؛ تقدیسی‌راد، ۲۰۱۲) و استخراج مواد طبیعی (الفالیه و حاج، ۲۰۲۰) را بر اشتغال بی‌اثر دانسته‌اند. گروه

متغیرهای تعدیل‌کننده: سیاست‌ها و قوانین کشور میزبان برای تعیین حداقل و حداکثر دستمزدها یا قدرت چانه‌زنی اتحادیه‌های کارگری برای تنظیم دستمزدها در بازار نیروی کار بر افزایش دستمزدها توسط FDI اثر دارد.

۵٫۴ اثر اشتغال‌زایی FDI در زنجیره تأمین

اودمبا^۱ (۲۰۲۰)، لین و کوآن^۲ (۲۰۱۶)، هایرانک و ایرسوا^۳ (۲۰۱۱) و تیان^۴ (۲۰۰۷) اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر زنجیره تأمین را مثبت شناسایی کرده‌اند. تیان (۲۰۰۷) واردات و صادرات را عامل از بین برنده این اثر می‌داند. در مقابل والدکرچ^۴ و همکاران (۲۰۰۹) اثر مثبت اشتغال‌زایی FDI را در شرکت‌های صادراتی قوی‌تر گزارش کرده‌اند. تودو^۵ و همکاران (۲۰۰۹) اثر سرریز در همان صنعت را مثبت اما بر سایر صنایع منفی برآورد کردند. نگاه‌های متضاد در زنجیره تأمین بسیار زیاد است برای مثال دامیجان^۶ و همکاران (۲۰۱۳) و ارنست (۲۰۰۵) اثر اشتغال‌زایی FDI در سرریز عمودی را مثبت و در سرریز افقی منفی گزارش نمودند. در حالیکه اونلی (۲۰۱۳) اثر اشتغال‌زایی FDI را در زنجیره تأمین افقی کم و در زنجیره تأمین عمودی زیاد گزارش نمود. لیپسی (۲۰۰۶) اثر سرریز در بالادستی‌های آن صنعت را بیشتر از خود صنعت می‌داند. در نهایت چوانگ و سو^۷ (۲۰۰۴) گزارش نمودند که هر چه شکاف تکنولوژی کمتر باشد اثر سرریز FDI بیشتر است. جود^۸ (۲۰۱۵) اثر اشتغال‌زایی FDI را بسته به موقعیت در زنجیره تأمین می‌داند. جنکینز (۲۰۰۶) معتقد است اگر مواد اولیه مورد نیاز شرکت خارجی از خارج تأمین گردد، اثر FDI بر اشتغال منفی خواهد بود. لذا می‌توان نتیجه‌گیری نمود مادامی‌که سرمایه‌گذاری مثبت خارجی مواد اولیه و خدمات مورد نیاز خود را از صنایع بالادستی در

⁶ Damijan

⁷ Chuang & Hsu

⁸ Jude

⁹ Norback

¹ Udemba

² Lin & Kwan

³ Tian

⁴ Waldkirch

⁵ Todo

چند مطالعه تجربیات سایر کشورها در این خصوص می‌تواند یاری‌رسان باشد.

اصل ۹: اگر FDI همراه با انتقال تکنولوژی در صنایع کاربر باشد؛ می‌تواند بر اشتغال نیروی کار ساده اثر منفی داشته باشد.

۵٫۶ تفکیک اثر اشتغال‌زایی FDI بر

نیروی کار ساده و نیروی کار ماهر

مطالعات بسیاری اثر FDI بر اشتغال نیروی کار ماهر را مثبت اعلام کرده‌اند (بکر و همکاران، ۲۰۲۰؛ آموروسو و کاستلو^۱، ۲۰۱۸؛ هال و ژو^۲، ۲۰۱۶؛ مک لارن و یو^۳، ۲۰۱۶؛ لیو و همکاران، ۲۰۱۵؛ برونزینی^۴، ۲۰۱۵؛ باجو روبیو و دیاز مورا^۵، ۲۰۱۵؛ زب^۶ و همکاران، ۲۰۱۴؛ پانیاگوا^۷، ۲۰۱۴؛ کلارک و هایفیل، ۲۰۱۱) برخی مطالعات اثر FDI بر نیروی ساده را منفی گزارش کرده‌اند (کرتی و پراساد^۸، ۲۰۱۶؛ باجو روبیو و دیاز مورا، ۲۰۱۵؛ لیو و همکاران، ۲۰۱۵؛ پانیاگوا، ۲۰۱۴؛ اوناران، ۲۰۰۹). برخی مطالعات اثر FDI بر اشتغال‌زایی را در هر دو گروه ماهر و ساده مثبت شناسایی کرده‌اند (رانگ^۹ و همکاران، ۲۰۲۰؛ سائوسدو و همکاران، ۲۰۲۰؛ گوپتا^{۱۰}، ۲۰۲۰؛ لیجوگ^{۱۱}، ۲۰۱۸؛ بلاناس^{۱۲} و همکاران، ۲۰۱۶). برخی مطالعات مانند بیلی و دریفیلد (۲۰۰۷) امکان ایجاد اثر مثبت بر نیروی ساده را با سیاست‌گذاری صحیح؛ و برخی مانند بکر و همکاران (۲۰۲۰) با آموزش میسر دانسته‌اند. لذا اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال نیروی کار ماهر توسط اغلب محققان مثبت شناسایی شده و اثر منفی آن بر نیروی کار ساده با آموزش و سیاست‌گذاری صحیح دولت میزبان قابل مدیریت و کاهش است.

اصل ۱۰: اثر FDI بر اشتغال نیروی کار ماهر مثبت است.

دیگری از محققان با تفکیک اثر اشتغال‌زایی FDI در صنایع کاربر و سرمایه‌بر، ورود FDI به صنایع کاربر را منجر به اثر منفی بر اشتغال دانسته‌اند (چن و همکاران، ۲۰۱۶) هرچند این دیدگاه مخالفانی نیز دارد (هیسارسیکلیار و همکاران، ۲۰۱۴؛ جنکینز، ۲۰۰۶). لذا به نظر می‌رسد مطالعه بیشتر در خصوص اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در هر صنعت ضروری باشد ضمن آنکه اگر ورود شرکت خارجی همراه با ورود تکنولوژی‌های جدید باشد که مشاغل یدی را از بین می‌برد، خطر از دست رفتن مشاغل ساده در صنایع کاربر وجود دارد. اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در صنایع، تحت تأثیر عوامل مختلفی است. آیا سرمایه‌گذار خارجی در تولید محصولات صادرات محور وارد کشور میزبان شده است؟ در این حالت وجود تقاضای جهانی به ایجاد اشتغال در کشور میزبان منجر خواهد گردید. در حالی که سرمایه‌گذار خارجی تولید کننده محصولات باشد که رقیب تولیدکنندگان داخلی محسوب گردد، می‌تواند اثرات منفی بر اقتصاد میزبان داشته باشد. در بحث ورود سرمایه‌گذار مستقیم خارجی به صنایع کاربر توجه به تجربیات کشورهای دیگر چون چین، امارات و ... مفید است اما ضروری است در هر کشور با توجه به شرایط اقتصادی سیاسی کشور میزبان؛ مطالعات گسترده صورت گیرد. برای مثال آنچه در چین به ایجاد اشتغال در صنایع کاربر در پی ورود سرمایه‌گذار خارجی منجر گردید؛ به شرایط خاص جهانی در زمان تغییر سیاست‌های چین برای پذیرش سرمایه‌گذار خارجی و نیز سیاست‌های تعامل این کشور با کشورهای دیگر جهان باز می‌گردد که الزاماً تجربه مشابهی را در سایر کشورها ایجاد نخواهد نمود. لذا ضروری است به عامل شرایط داخلی هر کشور در زمان پذیرش سرمایه‌گذار خارجی توجه شود. هر

⁷ Paniagua

⁸ Kirti & Prasad

⁹ Rong

¹⁰ Gupta

¹¹ Lageweg

¹² Blanas

¹ Amoroso & Castello

² Hale & Xu

³ McLaren & Yoo

⁴ Bronzini

⁵ Bajo-Rubio & Diaz-Mora

⁶ Zeb

کشور میزبان ملزم به استفاده از مواد اولیه از داخل کشور میزبان باشد، با اثر بر زنجیره تأمین می‌توان انتظار داشت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به افزایش اشتغال منتهی گردد. ذکر این نکته بسیار ضروری است که مواردی که در بعد کاهنده قرار دارند؛ به خودی خود منجر به اثر منفی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال نمی‌شوند. بلکه نبود سیاست‌گذاری و پیش‌بینی نکردن اثرات سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به این مسأله منجر خواهد شد. به عبارت بهتر اگر سرمایه‌گذار خارجی رها شده باشد تا به هر شکل به کشور میزبان ورود نماید و سیاست‌گذاری مناسبی در این خصوص در کشور میزبان صورت نگرفته باشد؛ می‌تواند بر اشتغال اثر منفی داشته باشد.

اصل ۱۱: اثر FDI بر نیروی کار ساده مختلط است.

متغیرهای تعدیل‌کننده: اثر FDI بر اشتغال نیروی کار ساده با آموزش و سیاست‌گذاری می‌تواند تحت تأثیر قرار گیرد.

اصول استخراج شده فوق را در قالب یک مدل شماتیک می‌توان نشان داد. بر این مبنا که اگر FDI را دارای یک بعد افزایشی (اثرات مثبت بر اشتغال) و یک بعد کاهنده (اثرات منفی بر اشتغال) بدانیم، آنچه می‌تواند به بروز بعد افزایشی یا کاهنده منجر گردد آموزش و سیاست‌گذاری کشورها در حوزه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است. برای مثال همان‌گونه که در مدل ارائه شده است اگر سرمایه‌گذار خارجی به واسطه سیاست‌گذاری‌های

شکل ۱ مدل شماتیک اثرات سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال

متخصص از یک کشور را در جذب سرمایه‌گذاری خارجی برای آن کشور توسط ایشان مؤثر می‌دانند. پانیتگوا (۲۰۱۴) و آبور و هاروی (۲۰۰۸) سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را عامل تنوع‌بخشی به مهارت‌ها شناسایی کردند. کانگ و وانگ^۲ (۲۰۱۸) اثر FDI بر ایجاد مشاغل موقت را مثبت و بر مشاغل دائمی بی‌اثر دانسته‌اند و علت این موضوع را به نا اطمینانی FDI از میزان حضور در کشور میزبان دانسته لذا گرایش ایشان به جذب موقت و نه دائمی افراد را بیشتر دانسته است. بلالوک و

۵٫۷ سایر اثرات:

مطالبی که در ادامه به آنها پرداخته شده است موضوعاتی است که کمتر مورد توجه محققان بوده و تنها در چند مطالعه محدود مورد اشاره قرار گرفته است. فدریکو و مینروا (۲۰۰۸) FDI را بر اشتغال مؤثر می‌دانند اما معتقدند بر کسب و کارهای کوچک بی‌تأثیر است. آسیدو و برمپونگ (۲۰۰۸) اثر FDI بر اشتغال را مثبت شناسایی کرده و آزادسازی اقتصادی را منجر به تقویت این اثر می‌دانند. کوادروس^۱ و همکاران (۲۰۱۸) مهاجرت افراد

^۲ Kang & Whang

^۱ Cuadros

اصل ۲: FDI در قالب ادغام و اکتساب، می‌تواند بر اشتغال اثر منفی بگذارد.

اصل ۳: اگر FDI همراه با ورود دانش و تکنولوژی‌های بسیار تخصصی باشد که در کشور میزبان نیروی کار مناسب برای آن وجود نداشته باشد بر اشتغال اثر مثبت نخواهد داشت.

اصل ۴: برای استفاده حداکثری از منافع FDI در حیطه اشتغال، ضروری است مقررات و قوانین مناسب توسط دولت‌ها در این زمینه ایجاد و اجرایی گردد.

اصل ۵: اگر نیروی کار مورد نیاز FDI از کشور میزبان تأمین گردد، در کوتاه مدت بر اشتغال اثر مثبت خواهد داشت.

اصل ۶: اثر بلندمدت FDI بر اشتغال با توجه به سیاست‌گذاری‌ها، قوانین، قابلیت جذب کشور میزبان و ... می‌تواند مثبت باشد.

اصل ۷: اثر افزایشی FDI بر دستمزدها تا جایی است که نیروی کار مورد نظر خویش را جذب و نگهداری کند.

اصل ۸: اگر مواد اولیه و خدمات مورد نیاز FDI از کشور میزبان تأمین گردد بر اشتغال در قسمت بالادستی زنجیره تأمین اثر مثبت خواهد داشت.

اصل ۹: اگر FDI همراه با انتقال تکنولوژی در صنایع کاربر باشد می‌تواند بر اشتغال نیروی کار ساده اثر منفی داشته باشد.

اصل ۱۰: اثر FDI بر اشتغال نیروی کار ماهر مثبت است.

اصل ۱۱: اثر FDI بر اشتغال نیروی کار ساده مختلط است.

بر مبنای اصول فوق می‌توان این قاعده را استخراج نمود:

سیمون^۱ (۲۰۰۹) اثر مثبت اشتغال‌زایی FDI را وابسته به ویژگی‌های داخلی شرکت دانسته است. کارلسون و همکاران (۲۰۰۹) با بررسی شرکت‌های خصوصی، اشتغال‌زایی در FDI شرکت‌های خصوصی را نیز مثبت شناسایی کرده است. عبدل آل محمود^۲ (۲۰۱۰) اثر FDI بر کارآفرینی زنان را مثبت شناسایی کرده است. لیائو^۳ و همکاران (۲۰۲۱)، لی و همکاران (۲۰۲۰)، بئوگلدیک^۴ و همکاران (۲۰۰۸)، اکل^۵ (۲۰۰۳) اثر اشتغال‌زایی FDI در مبدأ را مثبت شناسایی کرده‌اند. دباره^۶ و همکاران (۲۰۱۰) و اکل (۲۰۰۳) مثبت یا منفی بودن این اثر را به دلیل سرمایه‌گذاری در کشوری دیگر نسبت داده‌اند. FDI به قصد دسترسی به نیروی کار ارزان بر اشتغال مبدأ اثر منفی داشته و FDI به قصد دستیابی به بازارهای جدید بر اشتغال در مبدأ اثر مثبت دارد. رانگ و همکاران (۲۰۲۰) انعطاف‌پذیری بازار کار را بر میزان اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مؤثر می‌دانست. برخی مطالعات نگرانی‌هایی در خصوص اثر FDI بر فاکتورهای اقتصاد کلان گزارش کرده‌اند از جمله کاهش تدریجی سرمایه ملی، اثر بر کسب و کارهای کوچک محلی، ایجاد رقابت و فشار به دستمزدهای محلی، افزایش نرخ ارز و افزایش آسیب‌پذیری خارجی (باتاچاریا، ۲۰۱۲؛ ارنست، ۲۰۰۵). اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر افزایش بهره‌وری نیروی کار در مطالعات (تقدیسی راد، ۲۰۱۲؛ آسیدو، ۲۰۰۴) مشاهده و گزارش شده است.

۶ بحث و نتیجه‌گیری

ضمن مطالعه مقالات منتشر شده پیشین در زمینه اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال، یازده اصل استخراج گردید که عبارتند از:

اصل ۱: FDI در قالب شعبه جدید یا شرکت تابعه جدید بر اشتغال اثر مثبت دارد.

⁴ Beugelsdijk

⁵ Eckel

⁶ Debaere

¹ Blalock & Simon

² Abdel-Aal-Mahmoud

³ Liao

شرکت‌های بزرگ، متوسط و ...؛ اثر بر اشتغال در اقتصادهای مختلف با درجه آزادی متفاوت؛ اثر بر اشتغال و تنوع‌بخشی مهارت‌ها، اثر بر اشتغال و ثبات شغلی مشاغل ایجاد شده، اثر بر اشتغال به تفکیک شرکت‌های دولتی و خصوصی، اثر بر اشتغال زنان خصوصاً در کشورهای در حال توسعه یا توسعه‌نیافته که گاه زنان برای اشتغال محدودیت‌هایی دارند. ضمناً با توجه به متغیرهای تعدیل‌کننده‌ای مانند آموزش و سیاست‌گذاری بر اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال؛ این ضرورت وجود دارد که شرایط متفاوت کشورهای خصوصاً از نظر زیرساخت‌های آموزشی و شرایط مؤثر بر سیاست‌های جذب سرمایه‌گذار خارجی به صورت موردی در هر کشور مورد مطالعه قرار گیرد.

اثر مثبت حداکثری FDI بر اشتغال زمانی حاصل می‌گردد که FDI در قالب شعبه جدید یا شرکت تابعه جدید به کشور میزبان وارد شده، آموزش نیروی انسانی خصوصاً نیروی ساده برای تناسب با سطح تکنولوژی وارداتی FDI صورت گیرد، سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری برای حمایت از اشتغال به گونه‌ای باشد که ظرفیت جذب کشور را حداکثر نموده، FDI را ملزم به تأمین نیروی کار، مواد اولیه و خدمات مورد نیاز از داخل کشور میزبان نماید.

پیشنهادات: به نظر می‌رسد زمینه مناسبی برای ورود محققان علاقمند به اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اشتغال در حوزه‌های زیر وجود داشته باشد: اثر بر اشتغال به تفکیک اندازه شرکت،

منابع

- Abdel-Aal-Mahmoud, A. (2010). FDI local financial markets: Employment and poverty alleviation. *Development economics e-Journal*, 2(134), 1-36.
- Abor, J., & Harvey, S. K. (2008). Foreign direct investment and employment: Host country experience. *Macroeconomics and finance in emerging market economics*, 1(2), 213-225.
- Agnew, K., & Lyons, R. C. (2018). The impact of employment on housing prices: Detailed evidence from in Ireland. *Regional science and urban economics*, 70(C), 174-189.
- Albulescu, C. T., & Tamasila, M. (2013). The impact of FDI on entrepreneurship in the European countries. *Procedia social and behavioral sciences*, 124(1), 219-228.
- Alfalih, A. A., & Hadj, T. B. (2020). Asymmetric effects of foreign direct investment on employment in an oil producing country: Do human capital institutions and oil rents matter? *Resource policy*, 70(C), 1-11.
- Amoroso, S., & Castello, P. M. P. (2018). Inward Greenfield FDI and patterns of job polarization. *Sustainability*, 10(4), 1-20.
- Andrews, M., Bellmann, L., Schank, T., & Upward, R. (2007). *The takeover and selection effects of foreign ownership in Germany: An analysis using linked worker firm data*. Friedrich Alexander Universität.
- Anne, Z. (2010). The Korean labor market: Some historical macroeconomic perspectives. Working Paper No. 59, International Labor Organization.
- Aromataris, E., & Pearson, A. (2014). The systematic review: An overview. *American journal of nursing*, 114(3), 53-58.

- Asiedu, E. (2004). The determinants of employment of affiliates of US multinational enterprises in Africa. *Development policy review*, 22(4), 371-379.
- Asiedu, E., & Brempong, K. G. (2008). The effect of the liberalization of investment policies on employment and investment of multinational corporations in Africa. *African development review*, 20(1), 49-66.
- Ato-Mensah, S., & Long, W. (2021). Impact of FDI on economic growth employment and poverty reduction in Ghana. *Journal of business and management*, 9(3), 1291-1296.
- Axarloglou, K., & Pournarakis, M. (2007). Do all foreign direct investment inflows benefit the local economy? *The world economy*, 30(3), 424-445.
- Bailey, D., & Driffield, N. (2007). Industrial policy FDI and employment: Still missing a strategy. *Journal of Industry competition and trade*, 7(3), 189-211.
- Bajo-Rubio, O., & Diaz-Mora, C. (2015). On the employment effects of outward FDI: The case of Spain. *Applied economics*, 47(21), 2127-2141.
- Baldwin, R. E. (1995). The effects of trade and foreign direct investment on employment and relative wages. Working Paper No. 4, OECD.
- Barry, F. (2006). *FDI and Irish economic development over four stages of European integration*. University of Dublin.
- Becker, B., Driffield, N., Lancheros, S., & Love, J. H. (2020). FDI in hot labor markets: The implications of the war for talent. *Journal of international business policy*, 3(1), 107-133.
- Beugelsdijk, S., Smeets, R., & Zwinkels, R. (2008). The impact of horizontal and vertical FDI on host's country economic growth. *International business review*, 17(4), 452-472.
- Bhattacharyya, R. (2012). The opportunities and challenges of FDI in retail in India. *Journal of humanities and social science*, 5(5), 99-109.
- Blalock, G., & Simon, D. H. (2009). Do all firms benefit equally from downstream FDI? The moderating effect of local supplier's capabilities on productivity gains. *Journal of international business studies*, 40(7), 1095-1112.
- Blanas, S., Seric, A., & Viegelahn, C. (2017). Jobs FDI and institutions in sub Saharan Africa: Evidence from firm level data. Working Paper No. 2017/004, Lancaster University.
- Brincikova, Z., & Darmo, I. (2013). The impact of FDI inflow on employment in V4 countries. *International scientific forum*, 1(1), 245-252.
- Bronzini, R. (2015). The effects of extensive and intensive margins of FDI on domestic employment: Microeconomic evidence from Italy. *Journal of economic analysis and policy overview*, 15(4), 2079-2109.
- Chen, B., Li, Y., & Yin, Y. (2016). FDI industry heterogeneity and employment elasticity in China. *Review of development economics*, 20(1), 189-200.
- Chipeta, C., & Meyer, D. F. (2018). Trade openness: FDI and exchange rate

- effects on job creation in South Africa's tradable sectors. *Journal of economics and behavioral studies*, 10(4), 197-212.
- Chuang, Y. C., & Hsu, P. F. (2004). FDI, trade and spillover efficiency: Evidence from China's manufacturing sector. *Applied economics*, 3(10), 1103-1115.
- Ciobanu, A. M. (2020). The impact of FDI on economic growth in case of Romania. *International journal of economics and finance*, 12(12), 81-88.
- Clark, D. P., & Highfill, J. (2011). FDI technology spillovers growth and income inequality: A selective survey. *Global economy journal*, 11(2), 1-42.
- Cozza, C., Rabellotti, R., & Sanfilippo, M. (2015). The impact of outward FDI on the performance of Chinese firms. *China economic review*, 36(4), 42-57.
- Crescenzi, R., Ganau, R., & Storper, M. (2021). Does foreign investment hurt job creation at home? The geography of outward FDI and employment in the USA. *Journal of economic geography*, 22(1), 53-79.
- Cuadros, A., Mart-n-Montaner, J., & Paniagua, J. (2018). Migration and FDI: The role of job skills. *International review of economics and finance*, 59(C), 318-332.
- Cuyvers, L., Dumont, M., Rayp, G., & Stevens, K. (2005). Home employment effects of EU firms activities in central and eastern European countries. *Open economies review*, 16(2), 153-174.
- Damijan, J. P., Rojec, M., Majcen, B., & Knell, M. (2013). Impact of firm heterogeneity on direct and spillover effects of FDI: Micro evidence from ten transition countries. *Journal of comparative economics*, 41(3), 895-922.
- Debaere, P., Lee, H., & Lee, J. (2010). It matters where you go, outward foreign direct investment and multinational employment growth at home. *Journal of development economics*, 91(2), 301-309.
- Denisia, V. (2010). Foreign direct investment theories: An overview of the main FDI theories. *European journal of interdisciplinary studies*, 3(2), 53-59.
- Denyer, D., & Tranfield, D. (2009). Producing a systematic review. In *The sage handbook of organizational research methods* (pp. 671-689). Sage.
- Dewit, G., Gorg, H., & Montagna, C. (2009). Should I stay or should I go? Foreign direct investment employment protection and domestic anchorage. *World economy*, 145(1), 93-110.
- Dunning, J. H. (1988). The eclectic paradigm of international production: A restatement and some possible extensions. *Journal of international business studies*, 19(1), 1-31.
- Eckel, C. (2003). Fragmentation efficiency seeking FDI and employment. *Review of international economics*, 11(2), 317-331.
- Elgin, C. (2020). Foreign direct investment, informality and technology transfer. *Review of development economics*, 25(2), 994-1015.

- Ernst, C. (2005). The FDI employment link in a globalizing world: The case of Argentina, Brazil and Mexico. Working Paper No. 2005/17, International Labor Organization.
- Fadaee, M., & Kazemi, Sh. (2013). Survey of foreign direct investment growth on employment in Iran (ARDL Approach). *Economic growth and development research*, 3(9), 71-84. (In Persian).
- Federico, S., & Minerva, G. A. (2008). Outward FDI and local employment growth in Italy. *Review of world economics*, 144(2), 295-324.
- Feng, Y., & Wang, Y. (2021). A review of the impact of FDI on skill acquisition. *Canadian social science*, 17(1), 80-86.
- Franco, C. (2013). Exports and FDI motivations: Empirical evidence from US foreign subsidiaries. *International business review*, 22(1), 47-62.
- Fu, X., & Balasubramanyam, V. N. (2005). Exports foreign direct investment and employment: The case of China. *World economy*, 28(4), 607-625.
- Furtan, W. H. & Holzman, J. J. (2004). The effect of FDI on Agriculture and food trade: an empirical analysis. Working Paper No. 68, University of Saskatchewan.
- Goergen, M., O'Sullivan, N., & Wood, G. (2014). The employment consequences of private equity acquisitions: The case of institutional buyouts. *European economic review*, 71(C), 67-79.
- Gross, D. M., & Ryan, M. (2008). FDI location and size: Does employment protection legislation matter? *Regional science and urban economics*, 38(6), 590-605.
- Gupta, R. (2020). *Impact of FDI on employment: Evidence from India*. Yale University.
- Habib, M. D., & Sarwar, S. (2013). Impact of foreign direct investment on employment level in Pakistan: A time series analysis. *Journal of law, policy and globalization*, 10(2), 46-55.
- Hale, G., & Xu, M. (2016). FDI effects on the labor market of host countries. Working Paper No. 2016-25, University of California.
- Havranek, T., & Irsova, Z. (2011). Estimating vertical spillovers from FDI: Why results vary and what the true effect is. *Journal of international economics*, 85(2), 234-244.
- Hejazi, W., & Trefler, D. (2019). Implications of Canada's restrictive FDI policies on employment and productivity. *Journal of international business policy*, 2(2), 142-166.
- Hisarcikilar, M., Gultekin-Karakas, D., & Atil Asici, A. (2014). Can FDI be a Panacea for unemployment? The Turkish case. In *Labor and employment relation in a globalized world* (pp. 43-70). Springer.
- Hong, E., Lee, I. H., & Makino, S. (2018). Outbound foreign direct investment (FDI) motivation and domestic employment by multinational enterprises (MNEs). *Journal of international management*, 25(2), 1-22.
- Inekwe, J. N. (2013). FDI employment and economic growth in Nigeria.

- African development review*, 25(4), 421-433.
- Ivanovic, Z., Baresa, S., & Bogdan, S. (2011). Influence of FDI on tourism in Croatia. *UTMS journal of economics*, 2(1), 21-28.
- Javorcik, B. S. (2014). Does FDI bring good jobs to host countries? *World Bank research observer*, 30(1), 74-94.
- Jenkins, R. (2006). Globalization, FDI and employment in Vietnam. *Transnational corporations*, 15(1), 115-142.
- Joshua, U., & Alola, A. A. (2020). Accounting for environmental sustainability from coal-led growth in South Africa: The role of employment and FDI. *Environmental science and pollution research*, 27(15), 17706-17716.
- Jude, C. (2015). Technology spillovers from FDI: Evidence on the intensity of different spillover channels. *The world economy*, 39(12), 1947-1973.
- Kang, Y., & Whang, U. (2018). To whom does outward FDI give jobs? *Open economies review*, 29(5), 613-639.
- Karlsson, S., Lundin, N., Sjöholm, F., & He, P. (2009). Foreign firms and Chinese employment. *The world economy*, 32(1), 178-201.
- Khumalo, J., & Mosiane, O. (2014). FDI Employment short run dynamics in South Africa: VECM approach. *Mediterranean journal of social sciences*, 5(20), 522-528.
- Kirti, R., & Prasad, S. (2016). FDI impact on employment generation and GDP growth in India. *Asian journal of economics and empirical research*, 3(1), 40-48.
- Kubo, K., & Saito, T. (2012). The effect of mergers on employment and wages: Evidence from Japan. *Journal of Japanese international economics*, 26(2), 263-284.
- Lageweg, N. (2018). *Outward FDI and its impact on the home country's employment: A focus on developed countries*. Erasmus University Rotterdam.
- Lee, H. H., & Park, D. (2020). Effects of inward and outward Greenfield FDI on employment by domestic firms: The Korean experience. *Korea and the world economy*, 21(1), 1-33.
- Lee, I. H., Hong, E., & Makino, S. (2020). The effect of non-conventional outbound foreign direct investment (FDI) on the domestic employment of multinational enterprises (MNEs). *International business review*, 29(3), 1-12.
- Li, Y., & Liu, L. (2019). FDI employment and economic growth of Beijing city: Mechanism and empirical test. *Theoretical economics letters*, 9(6), 2070-2084.
- Liao, H., Yang, L., Dai, S., & Assche, A. V. (2021). Outward FDI industrial structure upgrading and domestic employment: Empirical evidence from the Chinese economy and the belt and road initiative. *Journal of Asian economics*, 74(C), 1-12.
- Lin, M., & Kwan, Y. K. (2016). FDI technology spillovers geography and spatial diffusion. *International review of economics and finance*, 43(C), 257-274.
- Lin, Y., Qin, Y., & Xie, Z. (2021). Does foreign technology transfer spur domestic innovation? Evidence from the high-speed rail sector in China.

- Journal of comparative economics*, 49(1), 212-229.
- Lipsey, R. E. (2001). Foreign direct investment and the operations of multinational firms: Concepts, history and data. Working Paper No. 8665, National bureau of economic research Massachusetts.
- Lipsey, R. E. (2004). Home and host country effects of foreign direct investment. In *Challenges to globalization: Analyzing the economics* (pp.333-379). University of Chicago Press.
- Lipsey, R. E. (2006). Measuring the impacts of FDI in central and Eastern Europe. Working Paper No. 12808, NBER.
- Lipsey, R. E., & Sjolholm, F. (2004). Foreign direct investment education and wages in Indonesian manufacturing. *Journal of development economics*, 73(1), 415-422.
- Liu, L. (2012). FDI and employment by industry: A co-integration study. *Modern economy*, 3(1), 16-22.
- Liu, W. H., Tsai, P. L., & Tsay, C. L. (2015). Domestic impacts of outward FDI in Taiwan: Evidence from panel data of manufacturing firms. *International review of economics and finance*, 39(C), 469-484.
- Luo, D., Gao, C., & Zhou, J. (2011). FDI China's non-agricultural employment and urban rural income inequality. In *Education and management communications in computer and information science* (pp. 247-253). Springer.
- Marchewka, A. (2019). *The impact of foreign direct investment (FDI) on job creation in rural areas in Poland*. Institute of economics and finance.
- Mclaren, J., & Yoo, M. (2016). FDI and inequality in Vietnam: An approach with census data. *Journal of Asian economics*, 48(C), 134-147.
- Mehra, N. (2013). Impact of foreign direct investment on employment and gross domestic product in India. *International Journal of Economics and Research*, 4(4), 29-38.
- Moher, D., Shamseer, L., Clark, M., Ghersi, D., Liberati, A., Petticrew, M., Shekelle, P., & Stewart, L. A. (2015). Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols (PRISMA-P) 2015 statement. *Systematic review*, 4(1), 1-9.
- Morales, H. F., & Moreno, R. (2020). FDI productivity spillovers and absorptive capacity in Brazilian firms: A threshold regression analysis. *International review of economics and finance*, 70(C), 257-272.
- Noori, F., Delangizan, S., & Rezaee, B. (2021). The Employment Effect of Technology Transfer Methods: A Systematic Review. *Journal of entrepreneurship development*, 14(2), 341-360. (In Persian).
- Norback, P. J., Skedinger, P., & Duanmu, J. L. (2020). Employment protection and FDI revisited: New evidence from micro data. *The world economy*, 44(3), 645-670.
- Nordin, S. (2017). Does FDI influence employment in Malaysia? *Journal of advanced research in business and management studies*, 8(1), 85-94.

- OECD. (2008). *The impact of foreign direct investment on wages and working conditions*. OECD.
- Olatunji, O. R., & Uwalomwa, U. (2009). Psychological effects of mergers and acquisition on employees: Case study of some selected banks in Nigeria. *World review of entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 5(1), 102-115.
- Onaran, O. (2009). The effect of trade and FDI on employment in central and Eastern European countries: A country specific panel data analysis for the manufacturing industry. In *The EU and Emerging Markets* (pp.71-94). Springer.
- Onley, W. W. (2013). A race to the bottom? Employment protection and foreign direct investment. *Journal of international economics*, 91(2), 191-203.
- Osabohien, R., Awolola, O. D., Matthew, O., Itua, O. Q., & Elomien, E. (2020). Foreign direct investment inflow and employment in Nigeria. *Investment management and financial innovations*, 17(1), 77-84.
- Paniagua, J. (2014). Does FDI in China displace foreign jobs in Asia? *International journal of economics and finance*, 6(11), 52-59.
- Pidal, J., Hrobjartsson, A., & Jorgensen, K. J. (2007). Impact of allocation concealment on conclusions drawn from meta-analyses of randomized trials. *International journal of epidemiology*, 36(4), 847-857.
- Pourmand Bakhshayesh, T., Sadeghi Shahdani, M., & Vejdani, M. (2020). Spatial survey on the impact of export and foreign direct investment on employment (Selected MENA countries). *New economy and trade*, 15(2), 1-27. (In Persian).
- Rizvi, S. Z. A., & Nishat, M. (2009). The impact of foreign direct investment on employment opportunities: Panel data analysis: Empirical evidence from Pakistan, India and China. *The Pakistan development review*, 48(4), 841-851.
- Rong, S., Liu, K., Huang, S., & Zhang, Q. (2020). FDI labor market flexibility and employment in China. *China economic review*, 61(C), 1-16.
- Sanderson, S., Tatt, I. D., & Higgins, J. P. (2007). Tools for assessing quality and susceptibility to bias in observational studies in epidemiology: A systematic review and annotated bibliography. *International Journal of Epidemiology*, 36(3), 666-676.
- Santos-Paulino, A. U., & Wan, G. (2009). Special section: FDI, employment, and growth in China and India. *Review of development economics*, 13(4), 737-739.
- Saucedo, E., Ozuna, T., & Zamora, H. (2020). The effect of FDI on low and high skilled employment and wages in Mexico: A study for the manufacture and service sectors. *Journal of labor market research*, 54(9), 1-15.
- Schaffler, J., & Michael, M. (2018). German FDI in the Czech Republic: Employment effects in the home country. Working Paper No. 6/2018, Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung (IAB).
- Seyednourani, S. M., & Mohammadpour, H. (2018). The impact of foreign direct

- investment on employment in OECD and developing countries. *New economy and commerce*, 13(2), 53-79. (In Persian).
- Shahabadi, A., Valinia, S. A., & Ansari, Z. (2013). The effects of technology spillover resulted from foreign direct investment on the industry performance. *Roshed e Fannavari*, 9(33), 13-25. (In Persian).
- Sharma, A., & Cardenas, O. (2019). The labor market effects of FDI: A panel data evidence from Mexico. *International economic journal*, 32(4), 572-588.
- Sohaili, K., Fatahi, Sh., & Mohammadi, S. (2018). Investigating the role and effects of private and public investment on employment in provinces of Iran: GMM approach. *Macroeconomics research letter*, 12(24), 121-148. (In Persian).
- Stavropoulos, S., Burger, M. J., & Dufourmont, J. (2020). Urban circular policies and employment through Greenfield FDI. *Sustainability*, 12(4), 1-10.
- Sustersic, T. G., & Kejzar, K. Z. (2020). The role of skilled migrant workers in FDI related technology transfer. *Review of world economics*, 156(5), 103-132.
- Taghdisi-Rad, S. (2012). Macroeconomic policies and employment in Jordan: Tackling the paradox of job poor growth. Working Paper No. 118, International Labor Organization.
- Tang, D., & Gyasi, K. B. (2012). China Africa foreign trade policies: The impact of China's foreign direct investment (FDI) flow on employment of Ghana. *Energy Procedia*, 16(A), 553-557.
- Tian, X. (2007). Accounting for sources of FDI technology spillovers: Evidence from China. *Journal of international business studies*, 38(1), 147-159.
- Todo, Y., Zhang, W., & Zhou, L. A. (2009). Knowledge spillovers from FDI in China: The role of educated labor in multinational enterprises. *Journal of Asian economics*, 20(6), 26-639.
- Tricco, A. C., Tetzlaff, J., Sampson, M., Fergusson, D., Cogo, E., Horsley, T., & Mohr, D. (2008). Few systematic reviews exist documenting the extent of bias: A systematic review. *Journal of clinical epidemiology*, 61(5), 422-434.
- Tshepo, M. (2014). The impact of foreign direct investment on economic growth and employment in South Africa: A time series analysis. *Mediterranean journal of social sciences*, 5(25), 18-27.
- Udemba, E. N. (2020). Ecological implication of offshored economic activities in Turkey: Foreign direct investment perspective. *Environmental science and pollution research*, 27(30), 38015-38028.
- Uman, L. S. (2011). Systematic reviews and meta-analyses. *Journal of the Canadian Academy of Child Adolescent Psychiatry*, 20(1), 57-59.
- United Nations Conference on Trade and Development. (2021). *World investment report 2021*. United Nations Conference on Trade and Development.
- Vallejo, B., & Mekonnen, T. G. (2021). Foreign direct investment (FDI) and learning in Ethiopia's textile and garment sector. Working Paper No. 25, African Innovation Research.

- Veroniki, A. A., Jackson, D., Bender, R., Kuss, O., Langan, D., Higgins, J. P. T., Knapp, G., & Salanti, G. (2018). Methods to calculate uncertainty in the estimated overall effect size from a random-effects meta-analysis. *Research synthesis methods*, 10(1), 23-43.
- Waldkirch, A., Nunnenkamp, P., & Bremont, J. E. A. (2009). Employment effects of FDI in Mexico's non maquiladora manufacturing. *The journal of development studies*, 45(7), 1165-1183.
- Wang, D. T., Gu, F. F., Tse, D. K., & Yim, C. K. (2013). When does FDI matter? The roles of local institutions and ethnic origins of FDI. *International business review*, 22(2), 450-465.
- Wiafe, E., & Anning, L. (2021). Effects of SINO FDI on the growth of South Africa. *International economics*, 74(1), 1-24.
- Wilkins, M. (1970). *The emergence of Multinational enterprise: American business abroad from the colonial era to 1914*. Harvard university press.
- Wong, K. N., & Tang, T. C. (2010). Foreign direct investment and employment in manufacturing and services sectors. *Journal of economic studies*, 38(3), 313-330.
- Yeboah, E., & Kyeremeh, R. G. (2021). An overview of employment generation in the sectors of Ghana's economy: Foreign direct investment perspective. *Global journal of business economics and management*, 11(1), 48-57.
- Zeb, N., Qiang, F., & Sharif, M. S. (2014). Foreign direct investment and unemployment reduction in Pakistan. *International Journal of Economics and Research*, 5(2), 10-17.
- Zhuang, H. (2011). The effect of FDI on local education expenditures: Evidence from the United States. *Bulletin of economic research*, 65(3), 203-224.